

Nynäshamns kyrkogård

Kulturhistorisk inventering av gravvårdar
2018

Innehåll

1. Inledning 3
2. Kyrkogården och regelverket 5
3. Underlag för kulturhistorisk värdebedömning 8
4. Historik 10
5. Kyrkogården idag 18
6. Kulturhistorisk bedömning och rekommendationer 35
7. Förebyggande åtgärder 43
8. Källor 46

Bilagor ej inkluderade i webbversion

Gravkatalog ej inkluderad i webbversion

1. Inledning

”Gömd men ej glömd”
(Inskription på gravsten i gravfält 1A från 1923)

Texterna på Nynäshamns kyrkogårds gravvårdar ger en direkt inblick i människors livsöden i det förgångna. Vi kan läsa om familjekonstellationer, långa liv och plötsliga epidemier, sedan länge bortglömda gårds- namn och ålderdomliga yrken som inte längre finns kvar. Det är inte så konstigt att fantasin skenar iväg när vår blick fastnar på stenarnas textplattor.

Gravplatserna i sig, stensorterna och gjutjärnet, formerna och dekoren, stenramarna och krattningen förmedlar också berättelser om bygden och dess näringar, om det lokala hantverkskunnandet, och om de stilpreferenser som dominerat kyrkogårdskulturen under olika tidsperioder.

Men det stannar inte där. Kyrkogårdens tentakler letar sig vidare ut i riket och världen; de ger oss en insyn i samhället i stort.

I gravvårdarna kan vi utläsa den maskinella revolution som stenindustrin kom att bli en del av, tvära ekonomiska kast, och inte minst de sociala hierarkier som var en central del av samhällets struktur fram till efterkrigstiden då folkhemstanken successivt raderade ut klassmarkörerna på gravstenarna.

Alla dessa berättelser ingår i det kyrkliga kulturarvet och är viktiga att värna.

Detta är en rapport som presenterar resultaten av den kulturhistoriska inventeringen av gravvårdarna på Nynäshamns kyrkogård. Den inbegriper historik, dokumentation, kulturhistorisk analys samt rekommendationer för de kulturhistoriskt intressanta gravvårdarnas skötsel och bevarande.

Syftet är att:

- Ge ökad kunskap om vad gravplatserna berättar om kyrkogården, om samhället och dess invånare i ett kulturhistoriskt sammanhang så att denna värdefulla miljö kan vårdas och bevaras på ett föredömligt sätt
- Lyfta fram gravvårdar med mycket höga kulturhistoriska värden så att de skrivs in i kyrkans inventarieförteckning
- Ge lättillgänglig information och riktlinjer för vård och underhåll
- Skapa ett underlag som kan användas av församlingen för underhålls- och förändringsarbeten, och av länsstyrelsen vid handläggning av tillståndsärenden och remisser

Förhoppningen är att även gravrättsinnehavare och besökare har glädje av rapporten som berättar om kyrkogårdens intressanta kulturhistoria och ger råd vid enklare underhåll gällande gravvårdarna.

Gravvårdar bör ses som ett levande kulturarv, och att sköta dem på rätt sätt har stor betydelse för kyrkogårdens karaktär och miljöupplevelse. Med denna rapport ges möjligheter till fördjupad kunskap och planering.

Genomförande

Arbetet har omfattat inventering i fält med genomgång av alla gravvårdar, sökning i arkiv och litteratur, samtal med kyrkogårdspersonal samt rapportskrivning.

Dokumentationen av gravvårdarna har varit selektiv, vilket innebär att endast de gravvårdar som bedöms besitta kulturhistoriska värden har beskrivits och analyserats. Med dokumentation åsyftas fotografering samt beskrivning av utseende och inskription, där texter varit läsbara. Samtliga fotografier är tagna av Gunhild Eriksdotter där ingen annan anges. En separat inventeringskatalog biläggs rapporten.

Gravar tillkomna efter 1980 är generellt inte medtagna i inventeringen. Gränsdragningen är satt för att få ett rimligt tidsperspektiv på den löpande gravvårdskulturen som inte ligger för nära nutid. Värdefull lokalhistorisk kunskap om de människor som ligger begravda på kyrkogården har erhållits genom en lista som kyrkogårdspersonalen själv upprättat. I de fall det rör sig om personer som gravlagts efter 1980, har de i några fall tagits med i inventeringen eftersom denna information annars riskerar att gå förlorad.

Under arbetets gång har samtal förts med kyrkogårdsföreståndare Jessica Johansson. Hon har bidragit med stor kunskap och insikter om kyrkogårdens specifika förutsättningar och kulturhistoriska kvaliteter.

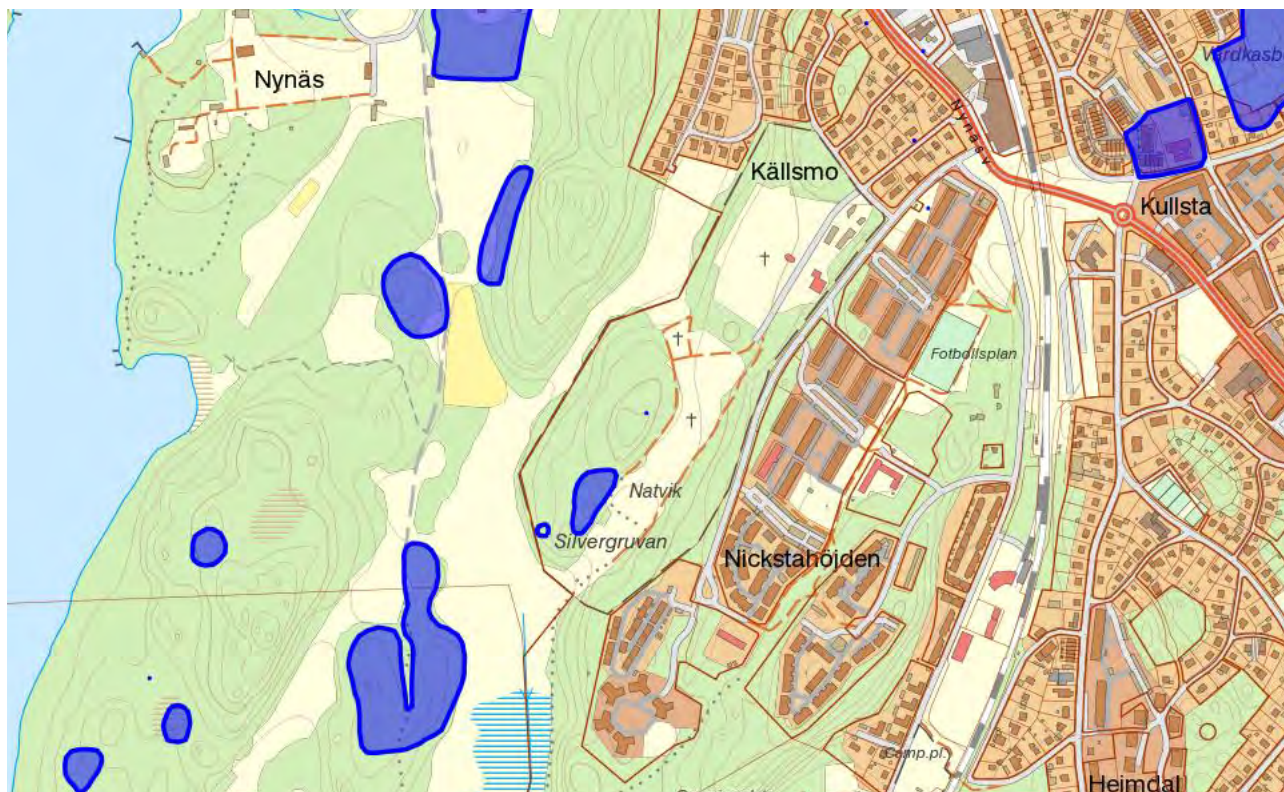
Den kulturhistoriska inventeringen av gravvårdarna utfördes av Gunhild Eriksdotter 2018 på uppdrag av Nynäshamns Kyrkogårdsförvaltning.

Tack!

Jag vill tacka personalen på Nynäshamns kyrkogård för ett trevligt samarbete och önskar lycka till i det långsiktiga förvaltningsuppdraget!

2. Kyrkogården och regelverket

Figur 1. Översiktsbild kyrkogårdens belägenhet i Nynäshamn. Kyrkogårdsområdet har markerats med kors. Blåmarkerade områden indikerar fornlämningar (Fmis, RAÄ).

Administrativa uppgifter

Län: Stockholm
Landskap: Södermanland
Kommun: Nynäshamn
Församling: Nynäshamn

Ägoförhållanden och brukare

Marken ägs och förvaltas av Svenska kyrkan genom Nynäshamns församling.

Författningsskydd

Kulturmiljölagen (SFS 1988:950, rev. 2014)

Kulturmiljölagens fjärde kapitel ger ett skydd åt de kulturhistoriska värden som är förknippade med kyrkobyggnader, inventarier, kyrkotomter och begravningsplatser. Det som i dagligt tal kallas kyrkogård benämns i kulturmiljölagen som begravningsplats och kyrkotomt.

Begravningsplatsen omfattar även byggnader som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar, portaler, häckar, träd, dammar och andra utsmyckningar av begravningsplatsen. Kyrkotomten är ett område kring kyrkan som inte används till gravsättning men som har funktionell koppling till kyrkobyggnaden och begravningsplatsen.

I korthet innebär skyddsbestämmelserna att:

- Kyrkotomter ska vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas. (4 kap 2 §)
- Begravningsplatser skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas. (4 kap 11 §)
- Kyrkotomter och begravningsplatser som har tillkommit före utgången av 1939 får inte på något

väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen. (4 kap 3 och 13 §§)

Till väsentliga förändringar hör t ex borttagande av järnstaket och stenramar, förändring eller borttagande av en kulturhistoriskt värdefull gravvård, förändringar av kvarter, träd och gångsystem.

Enligt lagen ska kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar, utan gravrätt, tas upp i kyrkans inventarieförteckning.

Sedan relationen mellan kyrka och stat ändrades 1 januari 2000, har pastoraten och kyrkogårdsförvaltningarna ansvaret för att förteckningar över inventarier av kulturhistoriskt värde upprättas samt att inventarierna förvaras och vårdas väl.

I förteckningen ska det även stå var föremålet förvaras om det rör sig om en plats utanför kyrkan.

Två personer i varje församling ska utses till att föra förteckningen över kyrkliga inventarier och för att se till att de förvaras och vårdas väl. Församlingen är skyldig att informera länsstyrelsen vilka som har utsetts.

Kyrkoantikvarisk ersättning (KAE) kan sökas för vård och underhåll av kulturhistoriskt värdefulla inventarier vilka är uppförda på församlingens inventarieförteckning. Det är därför viktigt att de gravvårdar som bedöms ha ett mycket högt kulturhistoriskt värde skrivs in i förteckningen.

Begravningslagen (SFS 1990:1144)

Begravningslagen innehåller en rad bestämmelser kring skötseln av såväl begravningsplatsen i sin helhet som varje enskild gravplats (2 kap 12 §, 7 kap 3 §).

Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren (församlingen eller pastoratet) får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur. (7 kap 26 §)

Upplåtaren får göra ändringar på gravplatsen bara

om gravrättsinnehavaren medger det. Ändringar som är nödvändiga för att tillgodose kraven på miljöskydd, hälsoskydd och arbetarskydd får dock genomföras, även om gravrättsinnehavaren motsätter sig ändringen. (7 kap 30 §)

Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, ska upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, ska den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats. (7 kap 37 §)

RAÄ:s vägledning för tillämpning av KML (2012)

Utöver KML och Begravningslagen ger Riksantikvarieämbetet handledning i vården av de kyrkliga kulturminnena.

Gravanordningar som tillfallit upplåtaren och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde bör enligt KML räknas som fast anordning på begravningsplats. Till gravanordning räknas enligt begravningslagen gravvårdar och andra gravöverbyggnader, stenramar, staket eller liknande anordningar på gravplatsen.

Gravrätt

Det uppstår ibland problem hur man ska handskas med äldre gravvårdar när gravrätten återgår till upplåtaren. Många äldre områden har förändrats i modern tid för att underlätta den praktiska skötseln. Utvecklingen bör ske på ett sätt som tar hänsyn till den befintliga miljön och de kulturhistoriska värden och kvaliteter den har.

Gravvården ägs av den som betalar gravrättsavgiften. Det gäller även andra jordbundna konstruktioner som stenramar och häckar och lignoser som till exempel thujor som växer på gravplatsen. Kyrkopersonal kan dock stamma upp stora thujor som skymmer gravvårdarna och för att minska fläkningsrisken.

Gravvårdar med gravrätt som bedöms ha ett högt kulturhistoriskt värde behöver inte inventarieförtecknas. Men de bör skrivas in i gravboken med markeringen PK (dvs. potentiellt eller preliminärt kulturhistoriskt värde). På så sätt uppmärksammas

de den dag gravrätten löpt ut och de ska inventarieförtecknas.

När gravrätten upphör, har gravrättsinnehavaren rätt till gravvården. Om gravvården är kulturhistoriskt värdefull får dock inte vården föras bort utan länsstyrelsens tillstånd (det gäller även stenramar m.m.). Står vården kvar längre än sex månader efter att gravrätten upphört och att gravrättsinnehavaren meddelats, tillfaller den upplåtaren, dvs. församlingen eller pastoratet.

Gravanordningar som tillfallit upplåtaren och bedöms ha ett särskilt kulturhistoriskt värde räknas som en fast anordning på begravningsplats, och ska då, som tidigare nämnts, tas upp i inventarieförteckningen.

Om en gravvård behöver underhållas eller repareras är det viktigt att vårdens kulturhistoriska värde inte minskar. För mindre reparationer krävs inget tillstånd. Ansökan om borttagande eller flytt av gravvården sker hos Länsstyrelsen.

Det är möjligt att upplåta en gravplats med begränsad användning. Det kan till exempel röra sig om en gravplats som redan har en gravvård med mycket högt kulturhistoriskt värde som är viktig att bevara. Kyrkan ansvarar då för den kulturhistoriskt värdefulla gravvården samtidigt som den nye gravrättsinnehavaren använder och vårdar gravplatsen i övrigt.

3. Underlag för kulturhistorisk värdebedömning av gravvårdar

Den kulturhistoriska värderingen av gravvårdar är ett centralt moment i inventeringsarbetet. Bedömningen innebär att gravvårdarna klassificeras utifrån deras kulturhistoriska värden och representativitet, vilket får stor betydelse för deras framtida vård och förvaltning.

De värdegrunder som används i inventeringen av gravvårdarna på Nynäshamns kyrkogård utgår i stort från Centrala Gravvårdskommitténs rekommendationer (CGK 2007). Bedömningen bygger på en värdeskala som skiljer på kulturhistoriskt mycket värdefulla, värdefulla respektive övriga gravvårdar/platser som inte klassificeras.

I några fall har en av ett flertal likartade stenar valts ut som representant för en hel kategori stenar.

Det är viktigt att komma ihåg att det inte finns några universella lösningar som gäller för alla gravplatser utan gränserna mellan vad som betraktas som mycket värdefull och värdefull är många gånger mycket svår att avgöra. Ofta är det den specifika kyrkogårdens historiska sammanhang som avgör.

Med tiden kommer också sannolikt utgångspunkterna för värdebedömningen att ändras. Det innebär att de gravvårdar som inte har bedömts vara mycket värdefulla eller har klassificerats i detta arbete, kan komma att bli det i framtiden.

Mycket värdefulla gravvårdar

Till denna kategori räknas i princip alla gravvårdar tillkomna före 1900 eftersom de är hantverksprodukter från tiden före den industriella serietillverkningen och belyser ofta lokala och sociala historier. Eftersom de äldsta gravarna på Nynäshamns kyrkogård är senare har särskild fokus lagts vid gravar tillkomna 1918–1923, det vill säga den äldsta generationens gravar som också står för en bred hantverksmässig variation.

Här ingår även mycket ovanliga gravvårdar som är unika i sin utformning genom sitt högklassiga

stilmässiga formspråk eller genom att de består av en arkitektoniskt uppbyggd del med gravvård, stenram och andra arrangemang som vittnar om en försvunnen tids gravkultur.

Gravvårdar av gjutjärn eller järnsmide har bedömts tillhöra denna kategori då de är ett sällsynt konstruktionsinslag på kyrkogården. Det gäller även de få träkors som är tillkomna före 1950.

Till denna grupp hör även gravar över bemärkta personer eller gravvårdar med speciella inskriptioner.

Värdefulla gravvårdar

Till denna kategori räknas gravvårdar som skulle kunna bedömas som mycket värdefulla men det finns så många med ett likartat utförande att det inte kan motiveras att alla bevaras som mycket värdefulla. Det kan exempelvis handla om hantverksutförandet, lokalt materialval eller den konstnärliga utformningen.

Gravvårdar med titlar och/eller platsnamn hör till denna kategori. De flesta mycket värdefulla gravvårdar täcker dessa attribut men då ingår ofta flera andra bedömningsgrunder som gör att de sammantaget får ett högre värde.

Gravvårdar som är representativa för sin tid – företrädesvis i gruppssamverkan – hamnar i denna kategori.

Gravvårdar som har avgörande betydelse för förståelsen och upplevelsen av kyrkogårdens kronologiska utveckling samt sociala struktur.

Gravplatser som underhålls enligt lokala skötseltraditioner eller som har traditionella planteringar, som exempelvis buxboms- eller ligusterhäckar.

Värde, vård och förvaltning

Mycket värdefull: avser gravanordningar/gravvårdar som har särskilt kulturhistoriskt värde och ska bevaras när gravrätten upphör. De får inte återanvändas.

Gravvårdar utan gravrätt ska föras in i kyrkans inventarieförteckning. Gravvårdar med gravrätt markeras i gravboken med PK (i betydelsen potentiellt kulturvärde).

I detta arbete har gravvårdar som bedöms vara mycket värdefulla, fotograferats och beskrivits med utförliga värdemotiv på en inventeringsblankett. De återfinns i en separat katalog som biläggs rapporten.

Värdefull: avser de gravvårdar som har kulturhistoriskt värde och som är värda att bevara med hänsyn till kulturmiljön på hela begravningsplatsen eller för ett område eller tidsepok inom begravningsplatsen.

De kan återanvändas efter försiktig omarbetning på sin plats. I en del fall kan det vara motiverat att de flyttas till en annan plats på begravningsplatsen med gravvårdar från samma tidsperiod för att återanvändas. Samråd bör ske med Länsstyrelsen.

I detta arbete har gravvårdar som bedöms vara värdefulla, fotograferats och beskrivits med utförliga värdemotiv på en inventeringsblankett. De återfinns i en separat katalog som biläggs rapporten.

Övriga: Utgörs av gravvårdar som bedöms inte ha lika starka kulturhistoriska värden som ovanstående, eller är tillkomna efter 1980 och har därför ej klassificerats. De kan tas bort men bör hellre återanvändas av miljöhänsyn. Det sker genom att ursprunglig inskription slipas bort eller att den täcks med exempelvis en textförsedd platta i metall. Ursprunglig dekor ska dock bevaras och nya inskriptioner bör utföras på ett sådant sätt att de stilmässigt stämmer överens med gravvårdens tidstypiska utseende.

4. Historik

Figur 2. Häradsekonomiska kartan från 1901 (Lantmäteriet).

Bakgrund

Nynäshamn var fram till slutet av 1800-talet ett litet fiskeläge. Namnet kommer av det närbelägna Nynäs gods som är känt sedan medeltiden. Flera samverkande faktorer ligger bakom de senaste hundra årens stadsutveckling. De naturliga förutsättningarna med hamn och avlastning till järnväg samt den idylliska naturen som ansågs perfekt för villabebyggelse var några av viktigaste anledningarna till att skapa ett nytt samhälle längst ut på Södertörn. Järnvägen, Nynäsbanan, stod färdig 1901 och vid samma tid fanns också reguljär trafik till Gotland. Under loppet av 1900-talet flyttades Telegrafverket från Stockholm till Nynäshamn och industrier som Nynäs Petroleum kom till.

År 1899 när den första områdesplanen lades ut, delades Nynäshamn in i tre delar vilka fortfarande karakteriserar staden. I norr anlades industrier och arbetarkvarter medan societetsvillorna uppfördes i söder nära havet. Däremellan byggdes flera kvarter med egnahemsbebyggelse.

Den explosionsartade utvecklingen av Nynäshamn, återspeglas också i invånarantalet som steg kraftigt under 1900-talets första decennier. År 1902 hade Nynäshamn 400 invånare vilket hade ökat till 3672 personer år 1920.

Invånarna i Nynäshamn tillhörde ursprungligen Ösmo socken, men med den kraftiga befolkningsökningen uppstod behovet av en kyrkogård närmare staden, och så småningom också en kyrka. Nynäshamns kyrka stod klar 1930 och är högt belägen inne i samhället där det en gång stod en fyr. Kyrkogården däremot tillkom före kyrkan och är belägen i stadens norra del.

Från symmetri till parklik kyrkogård

Nynäshamns kyrkogård firar i år hundra år. I februari 1918 upplät och sålde Nynäshamns köping mark i stadens norra utkanter med full äganderätt till Ösmo församling. På platsen fanns tidigare bland annat de tre torpen Natvik, Källsmo och Backlura, som avbefolkades i samband med kyrkogårdens tillkomst.

Figur 3. Torpet Backlura med Arvid Larsson och hästen Max, år 1910 (okänd fotograf, Nynäshamns kommun, bildarkivet).

År 1925 invigdes ett gravkapell på kyrkogården (figur 4). Det fanns ett stort behov av ett gudstjänstrum i anslutning till begravningsområdet då man under en tid använde epidemistugans likkällare för bisättning av döda. I samtida tidningsartiklar beskrivs olämpligheten av att handha döda i närheten av de intagna, i synnerhet barn.

Den äldsta delen av kyrkogården (gravfält 1) är belägen norr om kapellet. Där hade folk redan börjat begravas 1918. Platsen var inte reglerad de första åren utan bestod av en öppen yta (se t.ex. figur 5).

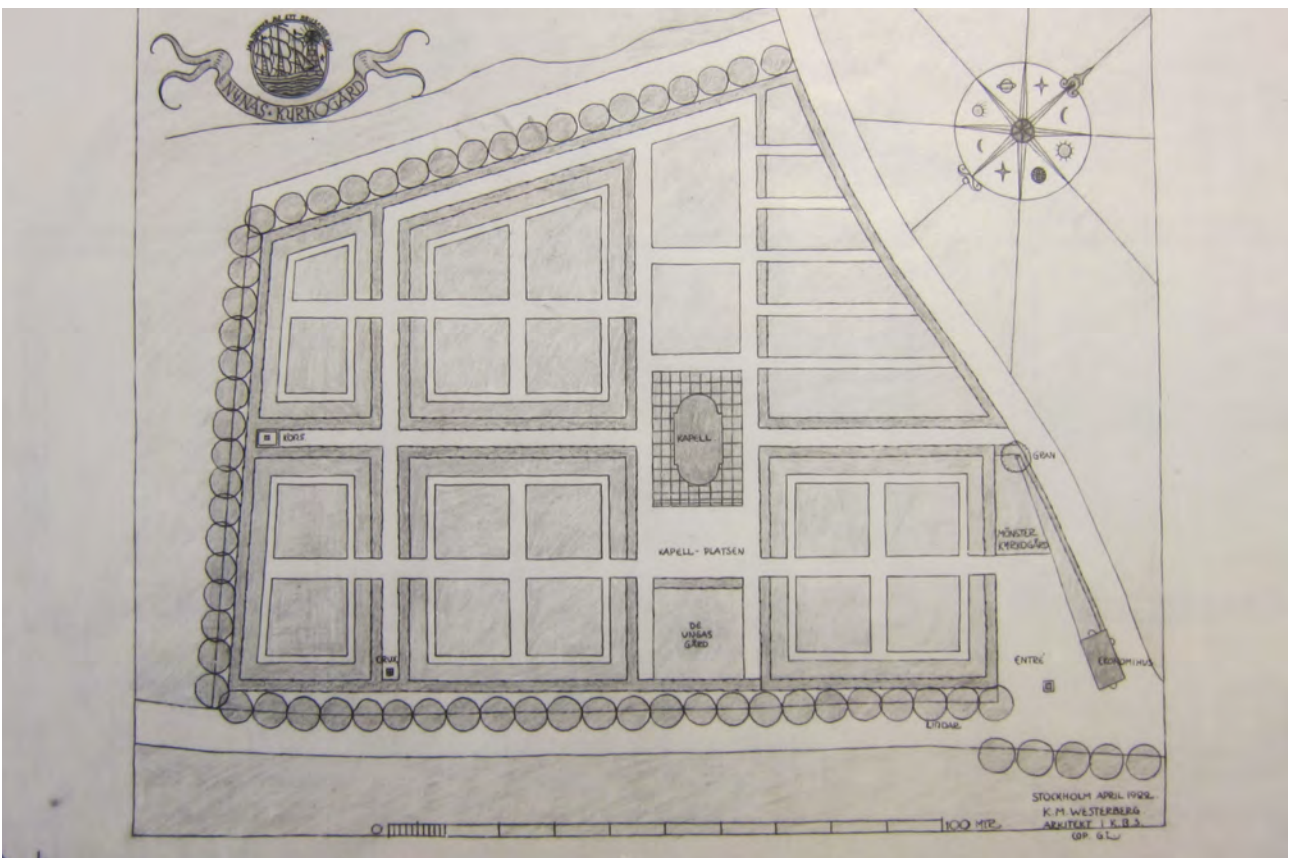
En ritning gjord 1922 av arkitekt K. M. Westerberg visar hur man tänkte sig utformningen av kyrkogården som helhet (se figur 6). Gravfält 1 utgjordes vid denna tid av en regelbunden kvadrat med fyra lika stora kvarter som delades av korsformade huvudgångar. Runt varje kvarter löpte mindre gångar som innebar att de större familjegravarna avskiljdes från de inre kvartersområdena. I söder fanns planer på fyra liknande gravfält medan området i väster skulle bestå av långsmala kvarter. Kyrkogården omges på

Figur 4. Gravkapellet 1948, sett från sydost. Längs vägen fanns tidigare en häck som nu är borttagen (okänd fotograf, Nynäshamns kommun, bildarkivet).

Figur 5. Fotodokumentation av den första gravläggningen den 24 mars 1918 då Joel Lundin begravdes (okänd fotograf, Nynäshamns kommun, bildarkivet).

Figur 6. Arkitekt K. M. Westerbergs förslag till utformning av Nynäshamns kyrkogård daterad 1922 (Stockholms Stadsarkiv).

ritningen av lindar i alla väderstreck förutom i norr där man behöll den naturliga topografin som fortfarande idag består av bergig skogsmark. Förslaget återger det tidigare 1900-talets tidstypiska kyrkogårdsarkitektur som präglades av symmetriskt lagda gångar i axiella linjer med välklippta häckar runt om varje kvarter.

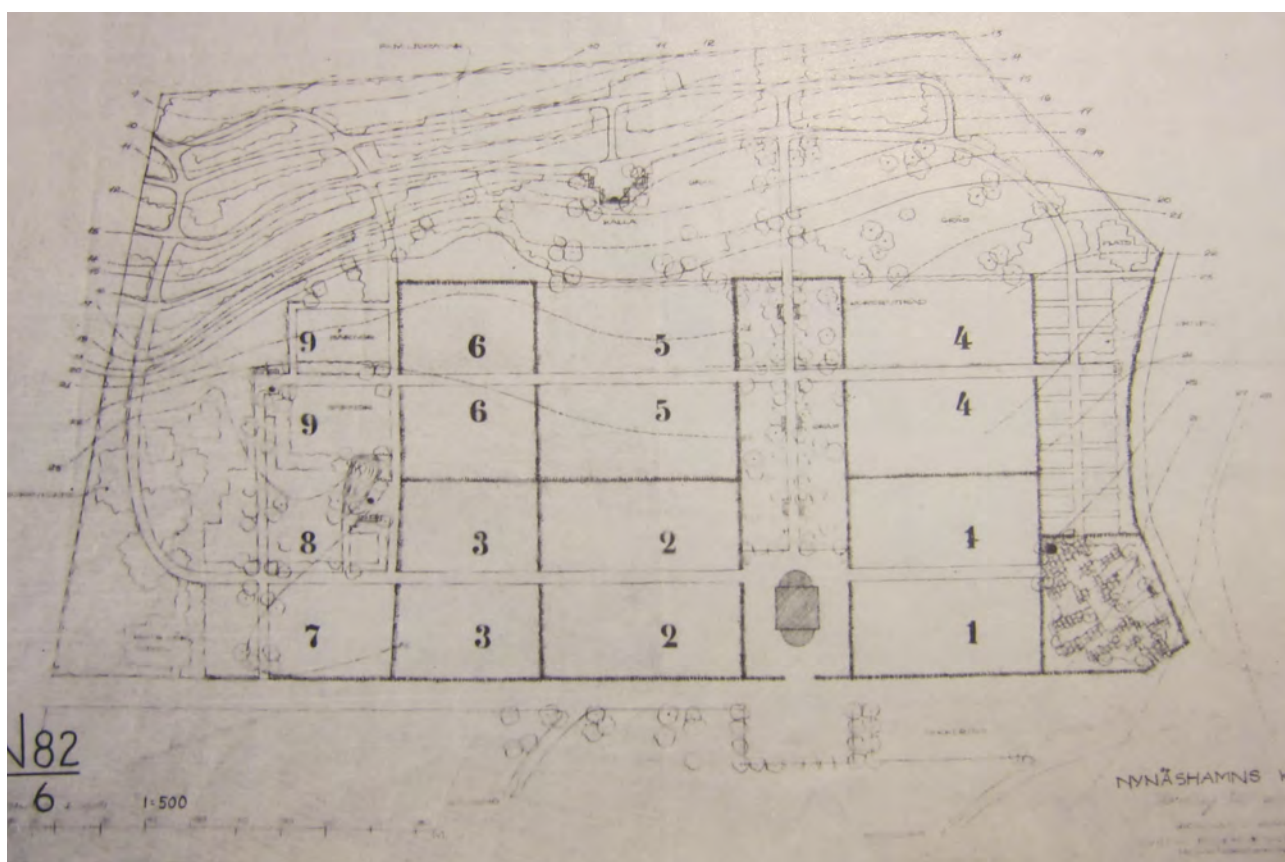
Det var en stor efterfrågan på gravplatser under 1920–30-talet. Vi kan därför förmoda att gravfält 1 och 2 (i bruk ca 1933), det vill säga områdena närmast kapellet, ganska omgående reglerades med häckar och stenramar med grusade ytor för de större gravarna längs gångarna medan enskilda gravar, barngravar och allmänna varvet placerades inne i kvarteren. Här har också funnits gravar med stenramar men majoriteten var isolerade stenar satta i gräs. Företeelsen att dela in kyrkogårdar i köpegravar och ett mer allmänt område var väl etablerad sedan tidigare och speglar dåtidens socialt skiktade samhälle.

År 1928 lämnade trädgårdsmästare Wilhelm Lundström ett förslag på ett prydnadsparti väster om

kapellet med ett stort antal rosor och en lind som solitär. Fortfarande befann sig kyrkogården i en tillblivelseprocess. Vid denna tid var det vanligt att trädgårdsmästare stod för kyrkogårdarnas utformning. Det är dock oklart om denna plan verkligen realiserades.

Eftersom kyrkogården anlades på gammal torpmark, saknades det initialt ett fungerande vägnät till begravningsområdet. Fortfarande 1938 var inte infarten helt ordnad vilket skapade problem under vintrarna. I de skriftliga källorna kan vi läsa att kyrkogårdsnämnden önskade att kommunalnämnden i Nynäshamn iordningsställde vägen som går förbi kyrkogården för att göra den farbar samt för att kunna plantera kastanjer.

Under de följande decennierna utökades kyrkogården med flera kvarter, bland annat i sydväst och i norr, åren 1946–1950 (gravfält 4–6). Vi kan följa utvidgningen genom de återkommande sprängnings- och schaktningsarbeten som nämns i räkenskaperna. Runt dessa gravfält planterade man häckar. Utform-

Figur 7. Landskapsarkitekterna Bauer och Winthers förslag till kyrkogårdens gestaltning 1948. I detta förslag ingick även ett större urnfält i norr. På ritningen framgår topografins sluttning i väster där gravfält bl.a. 7 är beläget idag (ATA, Riksantikvarieämbetet).

ningen av gravfälten stod landskapsarkitekterna Walter Bauer och Aude Winther för (figur 7). I kvarter 4 ville man plantera 50 stycken rosor av arten 'Ellen Poulsen' samt 22 lindar med en stamhöjd på 190 cm.

Enligt deras förslag skulle varje grav omges av tukta häckar samt att enskilda gravägare fritt ska kunna välja typ av minnesvård så länge de undviker alltför stora avvikelser från de befintliga.

För att mildra upp den stränga utformningen bakom kapellet skissade Walter Bauer och Aude Winther även på en körsbärlund med bänkar som ställs i vinkel med utsikt mot kapellet eller omgivande landskap (figur 8). Här ville man också förstärka stämningen av lantlig kyrkogård genom att plantera in vårblomande lökväxter i gräsmattan som sedan förvildas. Detta förslag verkar dock aldrig ha realiserats eftersom lindarna fortfarande står kvar.

För gravfälten 7-8 föreslog Bauer och Winther mer öppna avdelningar där bergknallar skulle bevaras och omges av mer monumentala minnesvårdar. Gravfält 9 ville man upplåta helt och hållet för barn och gav därför området en mer intim och avskild karaktär. Barngravar har dock aldrig varit begränsade till ett område utan finns enskilda eller i grupp i de flesta gravfält.

I området benämnt 'Dalen' bibehölls den starkt slutande terrängen och de öppna gräsfälten med dungar av träd och buskage. Här föreslås fritt ordnade familjegravar utan häck eller kantstenar, det vill säga ett begravningsätt som i mesta möjliga mån underordnar sig platsens landskapliga karaktär. Liknande förhållningssätt anbefalles för området i söder där skogsvegetationen behålles och gravar placeras mer fritt i naturen.

Figur 8. Bauer och Winthers förslag till körsbärlund intill kapellet västra sida 1948. Akvarell gjord av Lisa Bauer (Stockholms Stadsarkiv).

Figur 9. Unrfält 3 i förgrunden i fotots mitt gravfält 4, år 1959 (okänd fotograf, Nynäshamns kommun, bildarkivet).

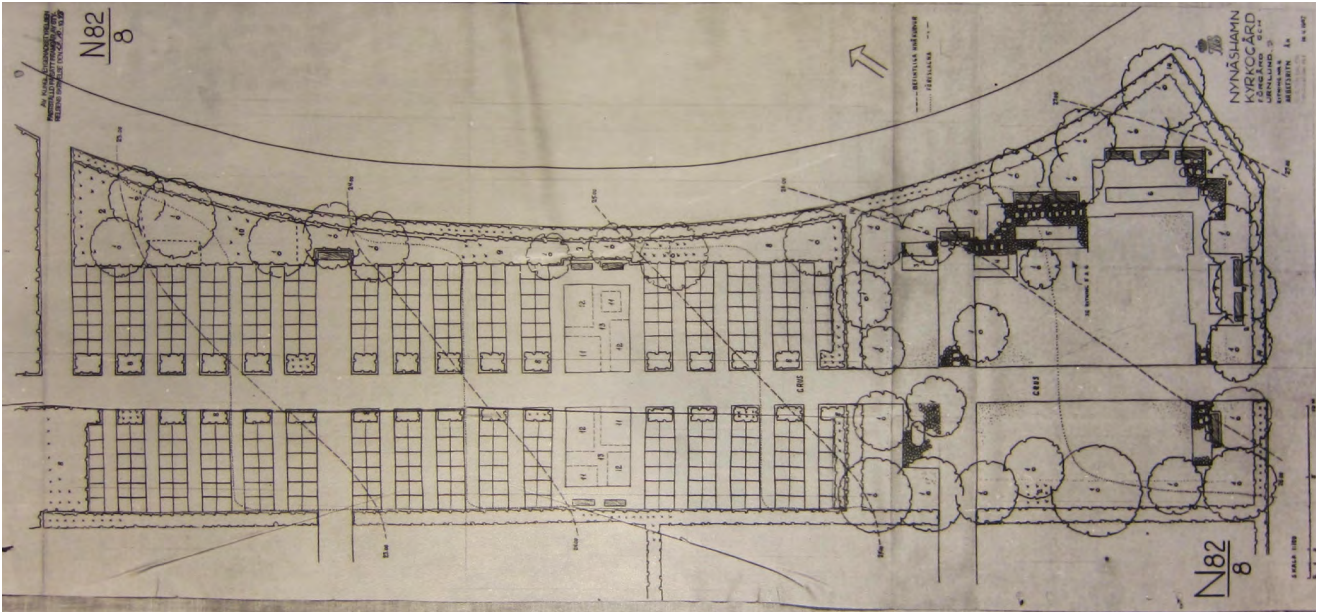
Kistgravfälten har behållit mycket av sin ursprungliga karaktär. I flera kvarter finns fortfarande ett stort antal traditionella gravplatser med stenramar och grusade ytor. Även enstaka häckomgärdade gravar är behållna i några av kvarteren men de var tidigare betydligt fler (figur 10).

Med tiden har många centrala områden grästäckts och äldre gångsystem försvunnit. Detta är en utveckling som kan ses på de flesta kyrkogårdar i Sverige och var ursprungligen uttryck för ett nytt trädgårdsideal, men som med tiden också visade sig effektivisera underhållsarbetet. På Nynäshamns kyrkogård tog denna förändring sin början ca 1957 då man sådde gräs på de gravplatser som ansågs vanvårdade och övergivna.

Figur 10. Nynäshamns invånare sköter om en av kyrkogårdens gravvårdar, maj 1954 (sannolikt grav 1A:24-25). Lagg märke till gravfältets höga omgärdande häck i bakgrunden som nu är försvunnen (Nynäshamns kyrkogårdsförvaltning).

Figur 11. Detaljritning av urnlund och förgård vid kyrkogårdens entré som Bauer och Winther föreslog 1948 (Stockholm, Stadsarkivet).

Urnfälten – ett nytt gravskick

Allt sedan 1940-talet har det funnits planer att anlägga ett större urnfält på kyrkogården. Valet av ett nygammalt gravskick, kremering, kan ses som en längtan efter det naturliga och mer anspråkslösa gravsättningar. Med detta följde nya typer av begravningsplatser.

Det äldsta urnfältet förlades i den norra delen, intill huvudentrén och de äldsta gravfälten (se figur 7). Området ansågs lämpligt då man inte behövde störa de stora, centrala begravningsområdena och terräng- en i övrigt är starkt kuperad och bergig och därmed svår att etablera nya gravfält på. I en avlång terrasserad del som följer topografin skapades sammanhållna kvarter med liggande hällar, låga häckar och stödjande ramar av öländsk kalksten. Utformningen skapades av trädgårdsarkitekterna Bauer och Winther och stod klar ca 1950-51 då de äldsta urnorna gravsattes i detta område (figur 11-12).

Det nya gravskicket genererade ett behov av bygga ett krematorium i kyrkogårdens närhet. År 1950 donerade Helge Ax:son Johnson ett stort markområde på 14000 kvm nordost om kyrkogården där församlingen sedermera anlade ett krematorium som stod klart 1965 (ritat av P. Uesson).

Därefter har flera urnfält (U6, U7 och U8) skapats längre söderut i anslutning till gravfält 3 och 5.

Karaktäristiskt för dessa områden är de likformiga gravstenarna som står tätt i långa rader. Områdena började brukas åren 1971 (U6), 1977 (U7) samt 1995 (U8).

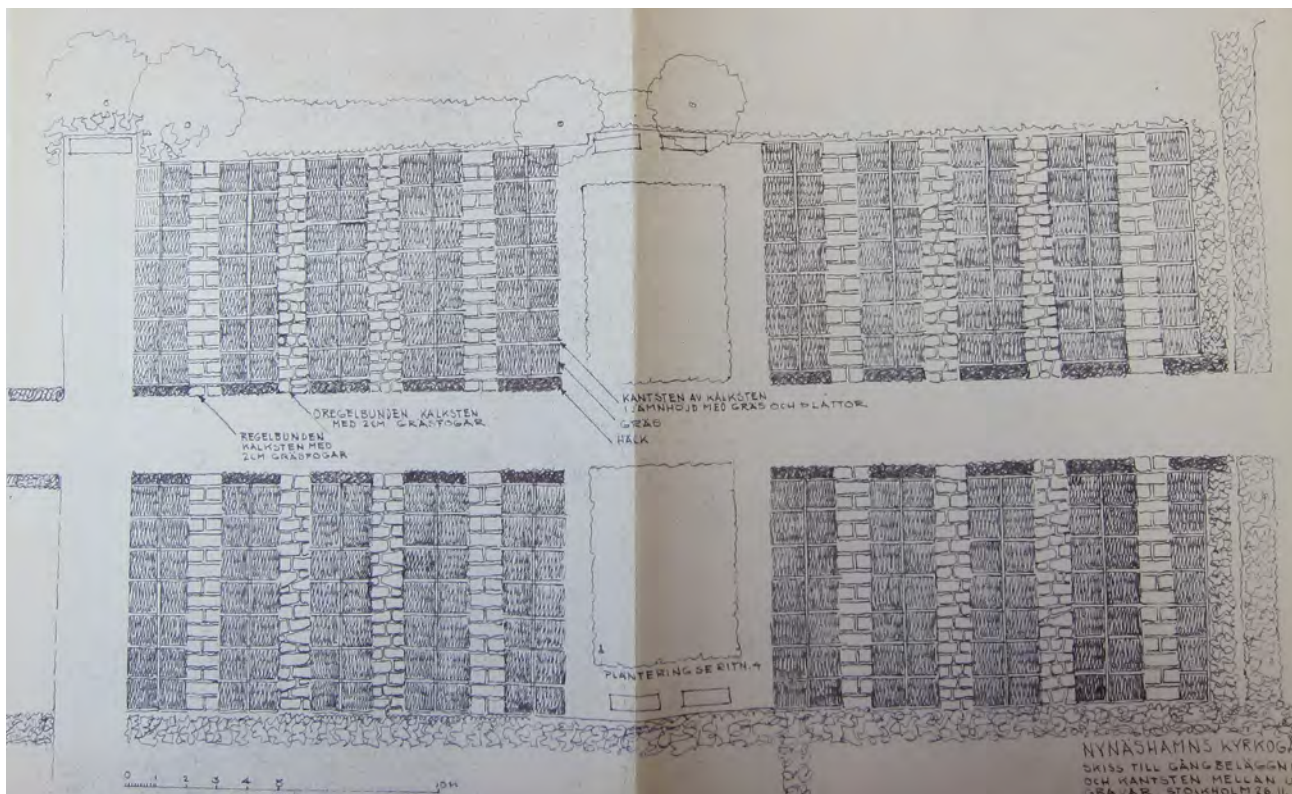
Senare utvidgningar

De senaste decennierna har kyrkogården expanderat ytterligare. År 1978 påbörjades planläggningen av ekonomigården med personalutrymme, verkstad och förråd vid huvudentrén. Den stod klar 1980. Därefter har den vidsträckta nord-sydliga dalgången som är belägen söder om urnfältet successivt tagits i anspråk. Det handlar både om tillkomst av en ny minneslund, askgravplatser, kistgravfält (fr 1991) och ett muslimskt begravningsområde som togs i bruk 1998. Fortfarande står större delen av dalgångens ängsmark kvar orörd men är redo för framtida begravingar.

Väster om urnfält U1-4 anlades askgravplatsen Dungen år 2008.

En av de senaste insatserna ägde rum 2017 då man planterade sex stycken bergkörbär *Prunus sargentii* i området intill urnfält U1-5. Även lökväxter har planterats i gräsmattan. På så sätt har man skapat en förlängning av den parkliknande karaktär som den gamla kyrkogårdens träd ger, och en atmosfär som Bauer och Winther försökte frambringa redan på 1940-talet, fast då på ett annat område intill kapellet.

Figur 12. Skiss till kantsten och gångbeläggning mellan gravraderna i urnfältet i norr. Bauer och Winther, 1951 (Stockholm, Stadsarkivet).

Figur 13. Vy över Nickstadalen med flera torp och hus. Den gamla torpbebyggelsen Nicksta i fonden med parstuga och ladugård är numera riven (Foto: John Ekman, 1921, Nynäshamns kommun, bildarkivet).

5. Kyrkogården idag

Figur 14. Ovan. Kyrkogårdens lummighet och uppväxta träd är koncentrerad till det äldre området kring kapellet. Kyrkogården från sydväst.

Figur 15. Nedan. Kapellet sett från väster, omgiven av högväxta lindar.

Form och växtlighet

Nynäshamns kyrkogård har kvar mycket av den traditionella karaktär som skapades under 1900-talets första decennier. De äldsta gravfältens kvadratiska former går fortfarande att urskilja även om flera gångar och växtlighet försvunnit. Höga, majestätiska lindar, lönnar och oxlar står längs huvudgångarna och skapar en parkliknande känsla.

Huvudentrén och vägen in till gravkapell och parkering med en rad av kastanjer har inte förändrats avsevärt de senaste 40 åren.

Kyrkogårdens utvidgning söderut är oöverskådlig från den äldre delen och har fortfarande till viss del en organisk, oreglerad karaktär. Området omgärdas av skogsdungar med uppvuxna barr- och lövträd samt ängsmarker.

Figur 16. Gravfält 4 med spridda ramgravar och grusade ytor.

Figur 17. En axiell huvudgång som löper genom hela kyrkogårdsområdet i nord-sydlig riktning.

Begravningsområden

De äldsta begravningsområdena visar ett sekel långt perspektiv på kyrkogårdsarkitektur med olika gravskick. Begravningsstrukturen präglas av en tradition som dominerade under 1900-talets början med ramgravar eller häckar samt en stor variationsrikedom vad gäller utformningen av gravvårdar. Denna har i vissa områden förändrats till mer heltäckande grästäckta ytor. Även om begravningsområdena flyter in i varandra, speglar gravfälten lite olika karaktärer.

Vid inventeringen har fokus lagts på att kartlägga de gravar som finns i gravfält 1-7, urnfältet i kyrkogårdens norra del (U1-5) samt U6-7. Det är också dessa områden som beskrivs här (för översikt, se bilaga 1).

Gravfält 1

Begravningsområdet, beläget nordost om kapellet, tillhör kyrkogårdens äldsta och består av fem kvartersdelar (A-E) som idag är grästäckta. Områdets

västra och östra del avdelas genom en större grusgång. Enstaka gravar är fortfarande omgärdade av stenramar och häckar (figur 19). De större familjegravarna är arrangerade längs områdets ytterkanter i anslutning till en grusgång som löpt runt området men som nu är försvunnen (kv. A). Övriga gravar är placerade radvis inne i kvarteren även om de regelbundna linjerna bara kan anas idag då gångarna är borta (figur 18). Det finns en tydlig koncentration av barngravar, unga och änkefruar i kv. D-E.

Områdets gravvårdar varierar från höga, individuellt utformade från 1900-talets första decennier, till mindre, anspråkslösa stenar från samma tid och senare. Allmänna varvet det vill säga ett gravområde för de människor som inte hade medel att införskaffa en köpegrav har sannolikt legat i kv. D. Det förklarar i så fall den stora andelen enkelgravar och de mer anspråkslösa dimensionerna.

De flesta gravar som bedömts vara kulturhistoriskt intressanta är belägna i gravfält 1.

Figur 18. Gravfält 1, översikt inre delen av kvarteret med små men ståtliga gravvårdar.
Figur 19, nedan. Södra delen av gravfält 1 som vetter mot kapellet utmärker sig med en rad gravplatser som har stenramar eller järnstaket.

Gravfält 2

Detta begravningsområde befinner sig intill kapellets södra sida och påminner starkt om gravfält 1 i sin symmetriska struktur med fem kvarter (A-E).

I detta gravfält är den centrala grusgången som löper runt området emellertid bevarad samt även flera gravplatser med stenramar som är samlade i kapellets närhet (figur 20).

Kvarteren består i övrigt av grästäckta ytor utan någon bevarad gångstruktur. Här är gravplatserna enklare vårdar (figur 21).

Området togs i bruk under 1920-talets sista år, och merparten gravar är från denna tid eller strax därefter. Flera gravplatser är särskilt påkostade och av ovanligt stora dimensioner.

Flertal gravar i gravfält 2 har bedömts vara kulturhistoriskt intressanta.

Figur 20. Gravfält 2 med en rad stenramar som är belägna längs området östra sida nära vägen.

Figur 21. Gravfält 2, inne i kvarteret.

Figur 22, nedan. Gravfält 3.

Gravfält 3

Begravningsområdet som är beläget söder om gravfält 2, har samma struktur som 1 och 2 men är något mindre och därför endast indelat i tre kvarter (A-C). Huvudgången som löper runt kvarteret är fortfarande bevarad, i övrigt är ytan grästäckt. Enstaka grusade gravar med stenramar eller järnstaket finns kvar vilket sammanbinder gravfältet med de äldre områdena närmare kapellet (figur 22).

I kvarter B är de större gravplatserna med stenramar koncentrerade längs den bevarade grusgången. I kvarter C finns de mindre och mer anspråkslösa enkelgravarna samlade.

Enstaka gravvårdar i gravfält 3 har bedömts vara kulturhistoriskt intressanta.

Gravfält 4

Gravfält 4 är beläget väster om det äldsta begravningsområdet och består av fem kvarter (A-E). Om-

Figur 23. Gravfält 4 med gravar omgivna av buxbomshäckar.

rådet togs i bruk på 1940-talet och merparten gravar är från denna tid. En stor andel sammanhängande gravplatser med stenramar finns längst i väster och intill den grusgång som tidigare löpt runt området. Längre österut finns flera gravvårdar som är omgärdade med buxbomshäckar (figur 23). Idag är hela gravfältet grästäckt.

Flera gravar i gravfält 4 har bedömts vara kulturhistoriskt intressanta.

Gravfält 5

Området har en långsträckt form väster om gravfält 2 och 3. Gravfältet består av fyra kvarter (A-D) där kvarter D är avskilt från de övriga genom en av kyrkogårdens huvudgångar. Området togs i bruk under 1940-talets andra hälft, men merparten gravar är från 1950-60-talet.

Strukturen påminner om de tidigare nämnda gravfälten där de större gravplatserna försedda med stenramar återfinns längs områdets ytterfält och de enklare gravarna inne i kvarteren (figur 24).

Enstaka gravar i gravfält 5 har bedömts vara kulturhistoriskt intressanta.

Gravfält 6

Området är beläget väster om gravfält 5 och består av ett sammanhängande fält i ett huvudsakligt kvarter. Här finns gravar från 1950-talet och framåt. Enstaka gravar har stenramar och grusade ytor (figur 25).

Få gravar i gravfält 6 har bedömts vara kulturhistoriskt intressanta.

Gravfält 7

Gravfält 7 ligger nedanför en sluttning i terrängen väster om gravfält 4 och är inte synligt från kyrkogårdens centrala delar. Området består av ett enhetligt, sammanhängande kvarter som iordningställdes på 1950-talet. Låga, breda gravvårdar dominerar området. En del har stenramar och grusade ytor (figur 26).

Enstaka gravar i gravfält 7 har bedömts vara kulturhistoriskt intressanta.

Figur 24. Gravfält 5, södra delen med en koncentration av gravar med buxbomshäckar.
Figur 25, nedan. Gravfält 6 har enstaka gravar med stenram och grusade ytor.

Figur 26. Gravfält 7 är beläget i en sluttande topografi och utgörs av ett långsmalt område. I fonden syns gravfält 4.

Gravfält 8

Området består av ett långsmalt kvarter mellan gravfält 6 och 9. I denna inventering har inga gravar bedömts vara kulturhistoriskt intressanta från detta gravfält.

Gravfält 9

Gravfält 9 utgörs av två centrala kvarter i den så kallade Dalen som är belägen i en sänka i väster nedanför det huvudsakliga kyrkogårdsområdet. Fältet består av långa rader av låga, breda gravvårdar. I denna inventering har inga gravar bedömts vara kulturhistoriskt intressanta från detta gravfält.

Gravfält 10

Denna del hör till en utvidgning som gjordes på 1990-talet och har precis påbörjad användning.

Gravfält 10

Gravfältet är ett muslimskt begravningsområde som invigdes 1998.

Urnfält U1-5

Det äldsta området med urngravar utgörs av sammanhängande område i kyrkogårdens norra del vid

huvudentrén. Urngravlunden togs i bruk ca 1950 och består av fyra centrala kvarter som är enhetligt uppbyggda med ramar och gångtytor av öländsk kalksten och enhetlig växtlighet längs en axiell huvudgång (figur 27).

Kvarteren (U1-4) tillkom samtidigt och präglas av en sammanhållen symmetri och struktur. Samtliga gravvårdar består av liggande hållar, men av varierad storlek och stenmaterial.

Flera gravar i urnfältets olika kvarter med titlar har bedömts vara kulturhistoriskt intressanta.

Kvarter U5 är en mindre, något senare del intill kyrkogårdens entré och är det första gravkvarter besökaren möter från entrén. I inventeringen har inga gravar bedömts vara kulturhistoriskt intressant från denna del.

Urnfält U6-7

Dessa två urnfält är belägna söder och sydväst om gravfält 3 och 5 och togs i bruk 1971 respektive 1977 (figur 28). Fälten karaktäriseras av långa rader av låga, likformiga gravvårdar. Få gravar i urnfälten har bedömts vara kulturhistoriskt intressanta.

Figur 27. Urnfältet (U1-4) i kyrkogårdens norra del. I fonden syns en senare tillkommen askgravplats. Figur 28, nedan. Urnfält 6.

Gravvårdar

Datering och antal

På Nynäshamns kyrkogård finns idag det drygt 3500 gravplatser. Alla gravar är givetvis inte i bruk. Många är familjegravar som inbegriper mer än en individ. I flera fall har äldre gravplatser fått nyare stenar, exempelvis då nya begravningar inom samma familj har ägt rum eller då gravplatsen bytt ägare. När det inte finns något angivet dödsår på gravvården, har analyser av stenart, teknik, ytbehandling och dekor avgörande betydelse för dateringen. Men dateringarna har i oklara fall kontrollerats i gravregistret.

Kyrkogårdens äldre del har en stor andel gravvårdar från 1900-talets första decennier vilket kan kopplas till stadens expansion men även dåtida epidemier som spanska sjukan. Endast en marginell del av kyrkogården i den utvidgade delen i söder är i bruk idag då detta område började användas först under 1990-talet.

Material och teknik

Den äldre kyrkogårdsdelens bevarade gravvårdar har en lång tillkomsthistoria som sträcker sig ett hundra år tillbaka i tiden. Under denna utvecklingshistoria

har en rad olika material och tekniker använts vid framställningen av gravvårdarna. Det är tydligt att val av stenart är kopplat till de produktionsätt som har stått till buds under olika perioder.

Sten

På Nynäshamns kyrkogård finns ett förhållandevis stort antal handhuggna granitstenar, tillkomna decennierna efter sekelskiftet 1900. De är ofta resliga, så kallade bauta-liknande stenar, som vittnar om hög hantverksskicklighet. Vurmen för naturformade stenar och grovhuggna stenramar finns också i anslutning till dessa gravvårdar. På gravfält 1 finns exempelvis grav nr 55-57, från 1920-talet som visar hur gravplatsens olika element som stenram, hörnpelare eller pollare och gravvård verkade tillsammans för att skapa en väl sammanhållen gravarkitektur (figur 29). Längs ytterkanterna i gravfält 1-4 finns flera liknande gravkonstellationer, även om alla inte är lika monumentala.

Stenindustrins framväxt bidrog så småningom till att begravningsbyråer etablerade sig med sina katalogstenar och priskuranter som erbjöd mer standardiserade gravvårdar. Den individuella utformningen fick allt mer ofta stå tillbaka. Diabas, en granitsort som också

Figur 29. Grav nr 55-57 med stenram och pollare samt grusad yta, belägen i gravfält 1.

kallades för "det svarta guldet" importerades från de södra landskapen. Det blev en stor handelsvara och gick på maskinell väg att polera skinande blank. Man lät ofta dekoration och text spela mot blästrade, polerade eller slipade ytor. Stenen började användas vid 1800-talets slut men var populär ända fram till 1950-talet. På Nynäshamns kyrkogård finns exempel på naturformade stenar i diabas liksom flera klassiskt utformade stenar med vinklad topp från 1900-talets första decennier och lägre gravvårdar med antikinspirerad dekor från 1930-talet och framåt (figur 30).

Karaktäristiskt för gravstenar tillkomna på 1950-60-talet och framåt är bruket att återgå till grå eller röd granit men då ofta i polerad form. Den svarta, lite dystra diabasen försvann nästan helt. Från 1970-talet och framåt började andra stenarter användas alltmer, som exempelvis gnejs och importerad sten från Norge, Kina och Indien.

Gjutjärn

I samband med att verkstadsindustrier etablerades runt om i landet vid 1800-talets mitt inleddes en kort men blomstrande produktionsepok av gravanordningar av gjutjärn. De blev snabbt mycket populära då gjutjärnet gav nya utsmyckningsmöjligheter

Figur 30. Överst. Gravvård framställd av diabas enligt dåtidens mönsterkataloger från 1918, gravfält 1.

Figur 31. Reslig, naturformad granit från 1930-talet, gravfält 3.

Figur 32. Baksidorna på granitstenar med sina grovhuggna ytor har ett högt upplevelsemässigt värde.

Figur 33. En av de äldre gravvårdarna av järn från 1921 i gravfält 1.

Figur 34. Ett av de äldsta träkorsen från 1930 är sedan hösten 2018 intaget för underhåll över vintern, ursprungligen från gravfält 1.

som inte var möjliga på gravstenar. Karaktäristiskt är den rika, ofta konstnärligt utförda dekoren och mångfalden symboliska element som kan knytas till minne och förgänglighet.

På Nynäshamns kyrkogård finns av naturliga skäl inga gjutjärnsgravar från 1800-talet men enstaka efterföljare som visar att en smidesträdion levde kvar under 1900-talet. Ett exempel är en grav på gravfält 1E som har dekorerade korsarmar (figur 33). Idag finns uppskattningsvis 2 stycken gravvårdar av järn kvar, med dateringar från 1921 och framåt.

Trä

Gravvårdar där trä använts som material hör inte till vanligheterna. Orsaken är att trä är förgängligt och kräver återkommande underhåll för att inte ruttna bort. Av den anledningen finns det därför sällan några äldre gravar där trä är huvudmaterial. Det äldsta träkorsen är från 1930, men majoriteten är

yngre från tiden kring 1950 och framåt (figur 34). De flesta är målade för att undvika röta.

Form och dekor

Traditionen att resa gravvårdar är mycket lång. De är inte bara minnesmärken över anhöriga, utan deras historia berättar om samhället i stort. Gravvårdarna har i regel följt de allmänna stilriktningar som förespråkats under olika tider, både vad gäller form och dekor. På Nynäshamns kyrkogård kan vi följa varje tids stil och symbolspråk från 1900-talets början och framåt.

De äldsta begravningsområdena karaktäriseras av en stor variation av gravstenar. Där finns både stenar i form av större naturblock i grovhuggen granit med delvis polerad framsida och stenar med vinklad topp gjorda företrädesvis i diabas. Flera av dem är individuellt utformade av hög hantverksmässig kvalitet.

Figur 35. En av de vanligaste symbolerna är oljelampan som står för andens ljus och evigheten.
Figur 36. En vackert utförd gravsten med palmlblad.

Dekoren vid denna tid var ofta stereotypiserad i form av lagerkransar, palmlblad, oljelampor och olika blomstermotiv.

Den kristna symboliken är avgörande vid val av motiv och bör ses som tidlösa metaforer. Den vanligt förekommande femuddiga stjärnan, morgonstjärnan/aftonstjärnan symboliserar exempelvis död och pånyttfödelse. Den halva solen som både kan ses som ned- och uppgående betecknar på liknande sätt såväl jordelivets slut som uppståndelsen. Oljelampan, som syns i många motiv symboliserar inte bara andens ljus utan också evigheten. Lager är en klassisk segersymbol och kan uttolkas som den frommas lön i himlen, den slutliga segern, ett evigt liv. Liljan som vi också ser på några gravvårdar är en välkänd symbol för jungfrulighet och renhet.

På 1920-talet och framåt blir gravvårdarna lägre och bredare vilket kan kopplas till funktionalismens

formspråk. Dekoren är nästan obefintlig och begränsas till kors och kraftiga ramar eller kantlister. Samtidigt som diabasen levde kvar, började grå och röd granit användas i större utsträckning. Gravvårdarna i gravfält 2 och 3 ger en bra översikt av den tidens formspråk och stilideal.

De lägre stenarnas popularitet hänger samman med 1910–20-talets kyrkogårdsdebatt med Harald Wadsjös böcker *Kyrkogårdskonst* (1919) och *Gravkonst* (1930) som förebilder. Wadsjö förespråkade att kyrkogårdar skulle vara väl planlagda och lugna platser utan några stora, iögonfallande, stenar. Därför översteg stenarnas höjd ofta inte heller 70–80 cm för att skapa sammanhållna enheter. På så sätt rensade man upp tidens eklektiska gravvårdskultur med stenar av överdrivna dimensioner.

Depressionen under 1930-talet slog även hårt mot stenindustrin och stenarna blev mindre och mer anspråkslösa till sin utformning. En form av nyklassicism med dekor i form av kolonner och tympanon blev vanligare under krigs- och efterkrigstiden. På Nynäshamns kyrkogård har tempelformen varit

populär (se t.ex. figur 37). Inskriptionerna blev i allmänhet kortare med endast namn och årtal markerade, och dekoren allt mer stiliserad. Stenar lagda på det allmänna varvet består också vanligen av enklare stenar av mindre dimensioner.

Från 1960-talet och framöver får gravstenarna friare former och motiven är oftast icke-religiösa med naturen som inspirationskälla, eller symboler kopplade till den dödes yrke eller hobby. På Nynäshamns kyrkogård ser vi dessa motiv framför allt på de yngre gravfälten.

I samband med den nya begravningslagen 1990 medgavs ytterligare större frihet. Det blev därmed åter populärt med familjegravar som har friare gestaltning.

Platsnamn

Inskriptionerna på gravvårdarna ger intressant kulturhistorisk information om bygdens historia och utveckling. Gårds- och bynamn kan berätta om socknens utbredning och olika bycentra. Platsnam-

Figur 37. Gravvård med tempelformad utformning med solen som central symbol. Bilden på skeppet ska sammankopplas med personens yrke, gravfält 7.

nen har också varit viktiga för att visa sin geografiska tillhörighet i ett lokalt perspektiv.

På Nynäshamns kyrkogård finns ovanligt få gravvårdar med platsnamnen angivna. Det kan bero på att de flesta människor som gravlades på kyrkogården kom från själva tätorten Nynäshamn. Då behövde inga detaljerade preciseringar göras. De gravar som har platsnamn är nästan alla tillkomna under 1900-talets första hälft.

De flesta refererar till närliggande öar som *Torö* och *Yxlö* och gamla bytofter som *Backlura* och *Nicksta* vilka nu är försvunna (figur 38). Torpnamnen nämns på gravstenar fram till 1940-talets slut vilket talar för att det fortfarande levde personer som hade en relation till de gamla torpnamnen vid denna tid. I enstaka fall nämns platser längre bort. Ett exempel är *Glava glasbruk* i Arvika kommun. Bruket blev vidare känt då man producerade munblåst fönsterglas på 1800-talet.

Ett urval plats-/gårdsnamn som har registrerats på Nynäshamns kyrkogård:

Backlura
Berg, Jämtland
Ekholmen
Glava glasbruk
Gröndal
Gulleråsen
Klippan
Klövsta
Lökvik
Nicksta
Solebo
Thorborg
Torö
Yxlö
Öhn

Figur 38. Platsnamnet Backlura finns på några av kyrkogårdens gravvårdar och anspelar på den torpbebyggelse som fanns på platsen innan kyrkogården anlades, gravfält 4.

Titlar

Gravvårdar med angivna titlar ger unik kunskap om traktens tidigare näringar och forna invånare. Titlarna berättar också om förgångna tiders sociala struktur i samhället.

På Nynäshamns kyrkogård finns de betitlade gravarna framför allt på de mer statusbetonade stenarna. De mindre bemedlade har därför i regel inte lämnat några spår vad gäller yrkesbeteckning eller sysselsättning. Kvinnor finns sällan representerade mer än som maka/hustru, änka, mor, mormor eller syster. På en gravsten från 1939 återfinns vi dock titeln *lärrinna*. Barn benämns ofta som lilla före deras namn vilket är en god hjälp till identifikation av barngravar när inte födelse- eller dödsår är angivna.

Att märka ut titlar är en tradition som märks framför allt på de äldre gravvårdarna; från 1920-talet till ca 1950. En av de mest frekventa beteckningarna är *lantbrukare*, vilket berättar om bygdens huvudnäring, särskilt före Nynäshamns expansiva utveckling. Även *hemmansägare* nämns. Hemmansägare var en bonde som ägde sin egen gård och mark, vilket kan jämföras med arrendator, torpare och soldater som inte ägde marken de brukade.

- Figur 39, överst föregående sida. En av de äldre stenarna från 1918 med yrkesbeteckning, gravfält 1.
Figur 40, föreg sida. Yrkesbeteckningar står ibland på stenramarna, som i detta fallet urmakare, gravfält 2.
Figur 41, överst denna sida. Åkare var ett viktigt yrke på en så central omlastningsplats som Nynäshamn, gravfält 4.
Figur 42. Fabrikör är ett yrke som kan kopplas till samhällets urbana utveckling under 1900-talet, gravfält 4.

Återkommande titlar som *kyrkoväktare*, *kyrkovärd* och *kyrkogårdsföreståndare* visar den betydelse som lades på kyrkans personal. Titlar kopplade till utbildningsväsendet som *lärare* och *folkskollärare* berättar om den status som fanns inom undervisningsyrket under 1900-talet.

Rättsväsendet finns representerat i titlar som *landsfiskal*, *häradshövding*, och *polis*. Häradshövding är en tjänstebestämmelse som använts sedan medeltiden. Under 1900-talets senare del började yrkesbeteckningen alltmer användas som en hederstitel som man gav en ledamot av häradshövdingen som länge tjänat inom tingsrätten. Fjärdingsman var tidigare en vanlig polistitel på landsbygden. Titeln fanns kvar inom polisväsendet fram till 1954 då den ändrades till poliskonstapel.

Kommersens i bygden visar sig på äldre gravvårdar med titlar som *köpmann*, och på stenar från 1940-50-talet benämns personer som *färghandlare*, *järnhandlare* samt *trävaruhandlare*, bara för att nämna några beteckningar. Andra yrken som kan kopplas till samhällliga tjänster är *bankkamrer*, *byggmästare*, *doktor*, *fabrikör*, *hamnarbetare* och *åkare*. Det finns också en rad yrkesspecifika titlar som *frisörmästare*, *målarmästare*, *plåtslagarmästare*, *smedmästare* samt *urmakare*.

Nynäshamns koppling till havet och järnvägen synliggörs genom yrken som *hamnarbetare*, *fiskare*, *kaptan*, *konduktör*, *lokeldare*, *lokförman*, *lotsförman*, *stationsinspektör*, *styrman* samt *tullmästare*.

Från efterkrigstiden och framåt blir titlar alltmer sällsynta. Det verkar inte längre vara viktigt att manifesteras sin status. Detta visar sig särskilt på de yngre gravfälten där avsaknaden av yrkestitlar är närmast total. Trots detta finner vi en rad nya titlar som *ingenjör*, *kemist* och *laboratoriechef*.

Ett urval titlar som finns på Nynäshamns kyrkogård:

Bankkamrer
Byggmästare
Doktor
Fabrikör
Fiskare
Frisörmästare
Folkskollärare
Färghandlare
Hamnarbetare
Hemmansägare
Häradshövding
Ingenjör
Järnhandlare
Kakelugnsmakare
Kaptan
Kemist
Klubbvakt
Kommunalkamrer
Konduktör
Konstnär (1987)
Kyrkogårdsföreståndare (1993)
Kyrkoväktare
Kyrkovärd
Köpmann
Laboratoriechef
Landsfiskal
Lantbrukare
Lokeldare
Lokförman
Lotsförman
Lärare
Lärlarinna
Målarmästare
Plåtslagarmästare
Polisman
Skräddarmästare
Schaktmästare
Smedmästare
Smidesmästare
Snickare
Stationsinspektör
Styrman
Timmerman
Trädgårdsmästare
Trävaruhandlare
Tullmästare
Tullvaktmästare
Urmakare
Vaktmästare
Verkmästare
Åkare

6. Kulturhistorisk bedömning och rekommendationer

Den kulturhistoriska inventeringen har i första hand fokuserat på den äldre kyrkogårdens gravvårdar. Vissa områden har en stor andel gravplatser med stenramar eller häckar som är viktiga för att till fullo förstå platsens historiska och upplevelsemässiga kvaliteter. Dessa fasta anordningar är alltid bevarandevärda och ska i möjligaste mån tas om hand och bibehållas på plats för eftervärlden.

Gravvårdar

Bedömning

Inventeringsarbetet har resulterat i att 181 gravvårdar på Nynäshamns kyrkogård bedöms vara så pass kulturhistoriskt intressanta att de har dokumenterats på en speciell registreringsblankett (se separat gravkatalog).

59 av dessa har getts ett mycket högt kulturhistoriskt värde vilket innebär att de bör, om gravrätten upphört, skrivas in i kyrkans inventarieförteckning. De flesta av de mycket värdefulla gravvårdarna (31 stycken) finns av naturliga skäl på det äldre gravfältet, nr 1 (figur 43).

I urvalet av kulturhistoriskt värdefulla gravplatser/vårdar har tagits fasta på följande:

De äldsta gravarna. Nynäshamns kyrkogård togs i bruk första gången då den blott 27-årige mannen Joel Lundin begravdes den 24 mars 1918. Gravvården finns idag i gravfält 1, intill kyrkogårdens entréväg, och har ett mycket högt kulturhistoriskt värde som symbol för platsens invigning som kristen begravningsplats (figur 44).

Figur 43. Översikt över gravvårdar med kulturhistoriskt värde i gravfält 1. Röd färg indikerar gravar med mycket högt kulturhistoriskt värde, de gulfärgade har klassats som kulturhistoriskt värdefulla.

Åren runt 1920 ägde ett stort antal gravläggningar rum i gravfält 1. Behovet av en begravningsplats i anslutning till det snabbt växande samhället Nynäshamn är naturligtvis ett uttryck för det intensiva nyttjandet men kan också förklaras genom några av dåtidens värsta farsoter som härjade i hela Europa. Särskilt Spanska sjukan drabbade ett stort antal unga och äldre åren 1918–1920.

Flera av gravarna på Nynäshamns kyrkogård från denna tid kan ha sitt ursprung i sjukdomsfall då bristen på sjukvårdsresurser och vaccin var stor. Gravvårdarna bör därför ses som historiska dokument över de livsvillkor som gällde för människorna som levde i dåtidens samhälle, och har ett högt kulturhistoriskt värde. Samtidigt vittnar de äldsta gravarna om platsens obrutna kontinuitet som kyrkogård under hundra år.

Gravvårdarna har tillhört personer från varierande socialgrupper i bygden. Längs huvudgångarna finns de större familjegravarna som i vissa fall fortfarande har stenramar och grusade ytor. Inne i kvarteren ligger merparten gravar efter barn och unga samt äldre med betydligt mer anspråkslösa gravvårdar (se t.ex. figur 45). Då de flesta stenar är markerade med födelse- och dödsår är det möjligt att utröna ålder, vilket är en stor hjälp för att förstå vidden av alla barnbegravningar. Även familjära och privata benämningar som 'lilla' och 'lille', 'vår dotter' osv har noterats på flera gravstenar från denna tid.

Hög hantverksskicklighet och stilvariation.

De äldre gravfälten från 1920–40-talet skapades under en expansiv epok i kyrkogårdens historia. Det här är generellt en tidsperiod då kyrkogårdsarkitekturen var mycket kreativ vilket även återspeglas på gravvårdarna.

Många gravstenar utmärks av hög hantverksskicklighet och stor stilvariation (figur 48). Högre gravvårdar av grovhuggen granit med sparsmakad dekor, så kallade bauta-liknande stenar, återfinns liksom den polerade diabasen med dekor tagen från olika mönsterkataloger (se t.ex. figur 30, 31, 36).

Figur 44. Den äldsta gravstenen på kyrkogården, Joel Lundins gravvård från 1918.

Figur 45. En av barngravarna belägen i gravfält 1.

Figur 46. Översikt över gravvårdar med kulturhistoriskt värde i gravfält 2. Röd färg indikerar gravar med mycket högt kulturhistoriskt värde, de guldfärgade har klassats som kulturhistoriskt värdefulla.

Figur 47. Översikt över gravvårdar med kulturhistoriskt värde i gravfält 3. Röd färg indikerar gravar med mycket högt kulturhistoriskt värde, de guldfärgade har klassats som kulturhistoriskt värdefulla.

Figur 48. Ståttlig grav med stenram och konstkrattad grusläggning belägen i gravfält 2.

När gravskicket förändrades runt 1930-40 växte många stenar istället på bredden. Diabasen fick stor genomslagskraft inom kyrkogårdens samtliga samhällsklasser, och varierar därför i utformning, från de monumentala till stenar av mer blygsamma mått med renodlad, klassicistisk dekor (se figur 41-42).

Vid denna tid har också textplattorna vanligtvis information om titlar och proveniens. Några har dessutom bibel- eller psalmreferenser. Ett fåtal har längre sentenser och i så fall i regel med kristen anknytning.

Flera gravplatser har dessutom bevarade stenramar med grusbäddar eller omgärdande häckar vilket skapar en förståelse för en förgånget begravningskick.

Gravstenarna i denna kategori utgör viktiga dokument över en äldre kyrkogårdsstruktur. De har därför utan tvekan ett kulturhistoriskt värde med då de är så många till antalet är det endast ett urval som har delgetts ett mycket högt värde. Inte sällan samverkar gravstenarna i grupp vilket förhöjer värdet. På kyrkogården har flera sammanhängande områden identifierats, särskilt i gravfält 2 och 4.

Kyrkogårdens sociala skiktningar. I samband med 1930-40-talets avpassade gravvårdskultur lanserades det vi kallar funktionalismen på kyrkogårdarna. Gravstenarna blev betydligt lägre och bredare med enklare geometriska former och mer renodlad dekor som många gånger påminner om tidens arkitektur.

Förändringen dirigerades till viss del av en strikt gravvårdsreglering som förespråkade en enhetlig kyrkogårdsstruktur. Fortfarande levde dock klassicismens arkaiserande tempelformer kvar fram i gravar utförda i diabas och granit.

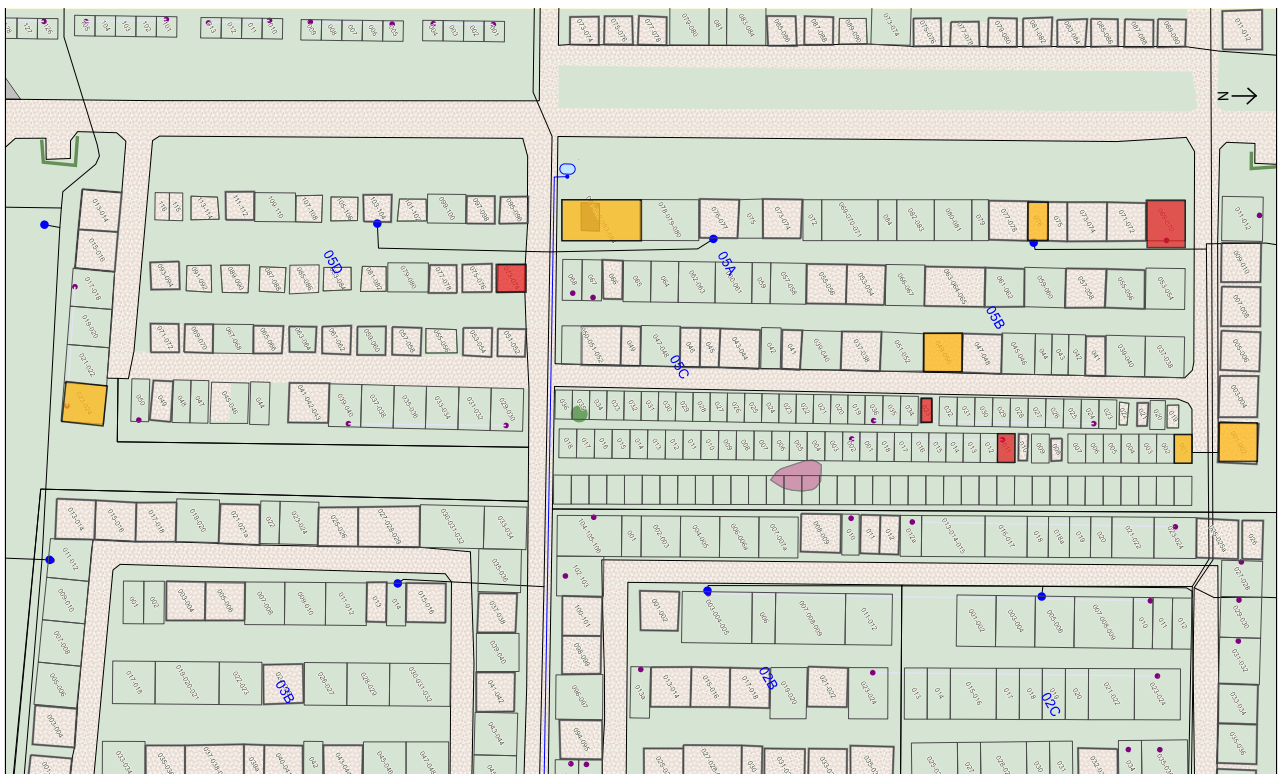
Men samhällets sociala historia avläses inte enbart från de stora monumentala och påkostade gravarna. Mycket kan tolkas utifrån gravvårdar av enklare utformning eller inskriptioner som berättar om de sociala skiktningar som har funnits i samhället.

Det allmänna varvet, det vill säga det kvarter på kyrkogården som normalt var ämnat för de lägre klasserna, har också funnits i Nynäshamn även om dess belägenhet idag inte är helt tydlig då enskilda gravar

Figur 49. Översikt över gravvårdar med kulturhistoriskt värde i gravfält 4. Röd färg indikerar gravar med mycket högt kulturhistoriskt värde, de guldfärgade har klassats som kulturhistoriskt värdefulla.

Figur 50. Översikt över gravvårdar med kulturhistoriskt värde i gravfält 5. Röd färg indikerar gravar med mycket högt kulturhistoriskt värde, de guldfärgade har klassats som kulturhistoriskt värdefulla.

ofta ligger insprängda bland större familjegravar. Men i gravfält 1, inne i kvarteren, finns områden med gravvårdar från 1900-talets förra hälft av mindre dimensioner. Även i de andra gravfälten, som nr 2, kan en liknande struktur skönjas (se t.ex. figur 51-52). Flera av de gravlagda är barn och äldre.

Eftersom många gravvårdar kan hänföras till denna tidsperiod, har ett utsnitt av representativa gravar valts ut som kulturhistoriskt intressanta. På så sätt bevaras en kronologiskt och socialt läsbar kyrkogård vilket har ett stort pedagogiskt värde för framtiden.

En lokal förankring. Bygdens ekonomiska och sociala struktur med fokus på Nynäshamns läge vid Östersjön och det transportnät som växte fram under 1900-talet, reflekteras i yrkesbeteckningar som noterats på flera av kyrkogårdens gravvårdar. I första

hand rör det sig om näringar kopplade till vatten som fiskare, styrman, lotsförman och kapten (se t.ex. figur 52). I samband med att järnvägen etablerades under 1900-talets början tillkom för bygden nya yrken, exempelvis stationsföreståndare och konduktör.

Gravvårdar med yrkestitlar från tiden före 1930 har genomgående bedömts som mycket värdefulla då de berättar om ett samhälle som till stora delar är försvunnet idag.

Vi ser i yrkestitlarna platsens uppkomst och utveckling, och vilka personer som levt och verkat i kyrkogårdens närhet. Senare tillkomna yrkesbeteckningar är också intressanta för att förstå samhällets framväxt men då gravvårdarna är nyare och utgör ett större antal motiverar det inte ett högt värde utan de klassas som kulturhistoriskt värdefulla.

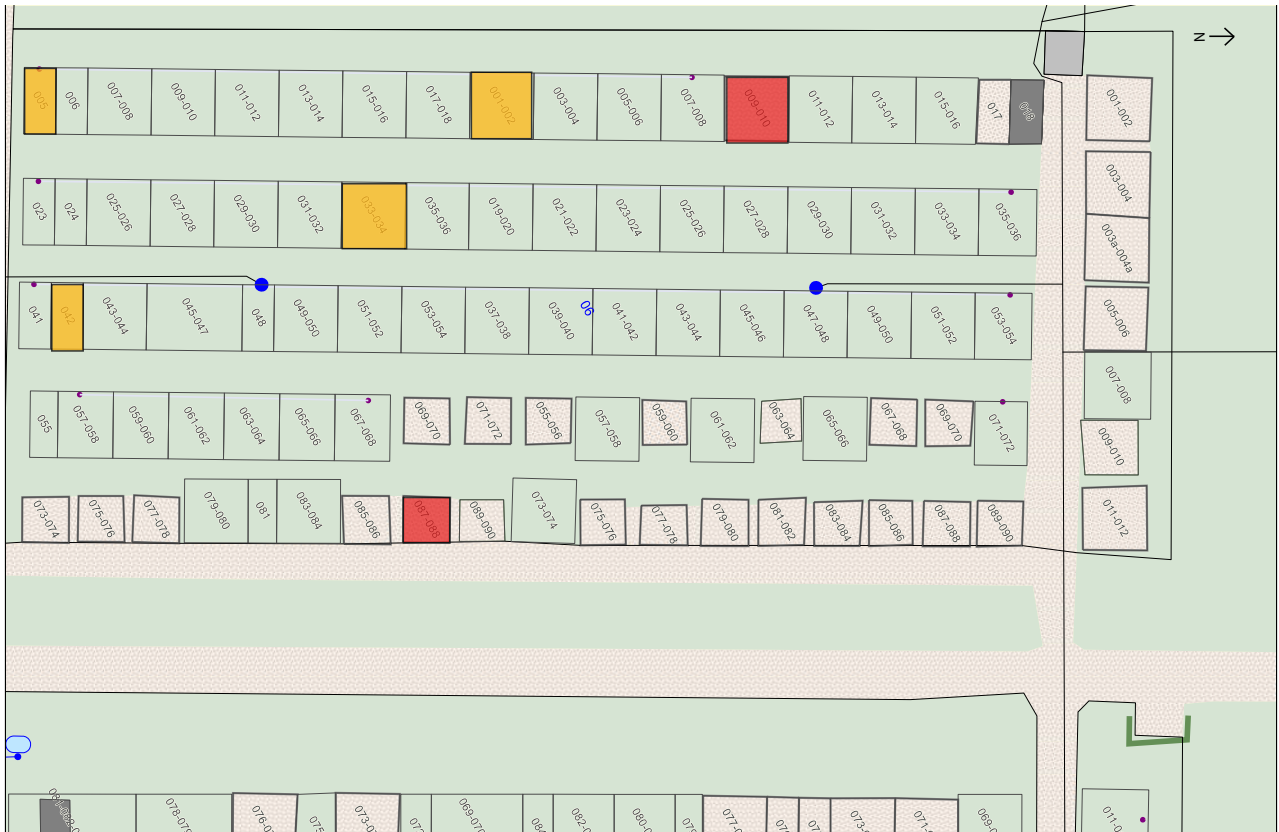

Figur 51. Tidstypisk gravvård utan dekor men med personlig sentens från 1932: "Kamrater i MCK Speed reste vården". MCK Speed är en motorcykelklubb.

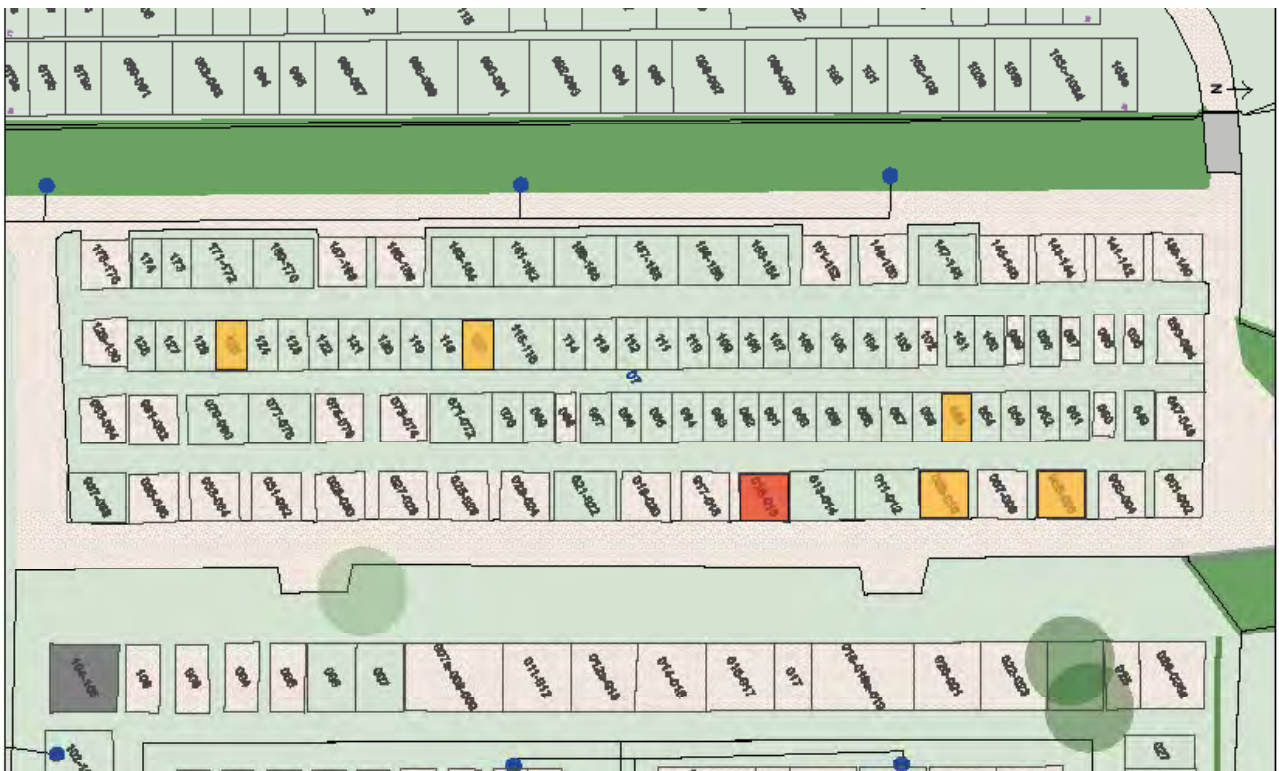

Figur 52. Fiskare, en av de mest traditionstyngda yrkesbenämningarna som återfinns på flera stenar. Denna gravvård är från 1934.

Figur 53. Översikt över gravvårdar med kulturhistoriskt värde i gravfält 6. Röd färg indikerar gravar med mycket högt kulturhistoriskt värde, de gulfärgade har klassats som kulturhistoriskt värdefulla.

Figur 54. Översikt över gravvårdar med kulturhistoriskt värde i gravfält 7. Röd färg indikerar gravar med mycket högt kulturhistoriskt värde, de gulfärgade har klassats som kulturhistoriskt värdefulla.

Rekommendationer

- Gravvårdar eller gravplatser utan gravrätt som bedöms vara mycket värdefulla bör föras upp på kyrkans inventarieförteckning. Kulturhistoriskt intressanta gravar som ännu inte är upplåtna skrivs in i gravboken och markeras med PK (potentiellt kulturhistoriskt värde).
- För gravvårdar som har ett kulturhistoriskt värde men då ett mycket högt värde inte kan motiveras, bör restriktivitet gälla för borttagande av gravvårdarna. Dessa bedöms kunna omarbetas och återanvändas om karaktärsdrag och dekor bevaras. I vissa fall då titel och plats finns på textplattorna, bör gravvården vändas så att den ursprungliga texten inte försvinner. De bör stå kvar på kyrkogården, företrädesvis i samma kvarter.
- På Nynäshamns kyrkogård finns ett stort antal ramgravar med grusade ytor även om kyrkogården till största delen är gräsbelagd. Genom de kringgärdade gravplatserna får vi en uppfattning av hur gravfälten ursprungligen var tänkta att upplevas. Då det inte är möjligt att klassa samtliga som mycket värdefulla, bör ramkonstruktionerna tas i beaktande och fredas så långt det är möjligt, exempelvis då underhåll utförs eller om gravplatsen byter ägare, så att det kulturhistoriska värdet inte minskar eller försvinner.
- Annan fast anordning som anslutande trappsteg, urnor samt omgärdande buxbomshäckar till gravplatserna vilka berättar om äldre tiders gravskick bör också bevaras och tas om hand så att det kulturhistoriska värdet inte minskar.

7. Förebyggande åtgärder för gravvårdar

Kyrkogårdens gravvårdar, de flesta av sten, kräver underhåll för att fortsatt kunna berätta om platsens historia.

Ålder, material och framställning har en avgörande betydelse för nedbrytningshastigheten, skadornas art och möjlighet att laga. En del orsaker kan vi påverka, andra är svårare. Stenens sammansättning och ålder har stor betydelse för på vilket sätt och hur fort den vittrar.

Mjuka, sedimentära bergarterna, som exempelvis sand- och kalksten har avsatts under förhållandevis kort tid vilket gör dem ömtåligare.

Vulkaniska bergarter, granit och diabas, som har bildats djupt nere i jorden för länge sedan och blivit hårda, är mer hållbara.

Det finns många anledningar till att gravvårdar förstörs. Mekaniska skador går att undvika som t.ex. att gräsklippare eller trimmer kommer för nära gravvården. Att hejda nedbrytning orsakad av den yttre miljön som att sol, regn, skugga och frost kan vara svårare. Enda sättet att förebygga och hejda skador är att se över vårdarna med jämna mellanrum.

Liggande hällar

På Nynäshamns kyrkogård finns ett stort antal liggande hällar av varierande dimensioner. De flesta är små och anspråkslösa och sjunker därför lätt ner i gräsmattorna. I stenarnas fördjupningar samlas löv och gräsklipp, som håller kvar fukten. I fuktansamlingarna grov växlighet och när vatten sedan tränger ned i stenen genom rottrådar och sprickor kan stenen frysa sönder under vinterhalvåret. Stenarna behöver därför sopas rena med en mjuk borste så att inte fukten stannar kvar.

Liggande hällar spricker mycket lätt så därför ska man undvika att gå på dem. De kan ligga olägligt till för gräsklippning så det gäller att vara mycket försiktig. Kommer man för nära med gräsklipparen kan ett hörn lätt gå av. Ta vara på lösa bitar och låt en konservator limma fast dem.

I övrigt kan stenarnas rengöras med vatten och mjuka borstar av utbildad kyrkogårdspersonal. Om detta utförs regelbundet så att inte lav och alger får fäste är detta en relativt snabb och skonsam metod. Förslagsvis görs denna rengöring varje år på vår eller höst när det är fuktigt och laven är uppmjukad. Om stenen har skador som lösa delar är det av största vikt att stenen först lagas.

Stående stenar

Flera av de äldre gravstenarna som står på sockel är fastsatta med järndubbar. Den vanligaste orsaken till lösa stenar är att dubbarna rostade. Stenarnas stabilitet kontrolleras därför genom dragtest med jämna intervall (vart 3:e år). Det gäller även stenar som lutar. Det senaste testet gjordes 2017.

Gravstenarna på Nynäshamns kyrkogård är generellt i gott skick, men de kräver ändå löpande översyn för att de inte ska brytas ner.

Ett problem är lav-, alg- och mossatillväxt som dock inte bedöms som någon skada. Det drabbar i synnerhet profilerade partier med text och dekor eller i mellanrummet mellan sockel och sten. Många upplever mossa och lava som misspydande. På flera gravstenar kan texten också vara svår att tyda. Beväxningen håller en viss fukt vilket kan leda till ökad vittring och sönderfall.

På granitstenar kan man i regel själv ta bort beväxning med rotborstar och vatten och några droppar diskmedel eller såpa. På polerade ytor får inga hårdare borstar av exempelvis metall användas som kan repa poleringen.

Skrovliga ytor kan vara besvärliga att rengöra men de är lättare att skura vid våt väderlek. Ett alternativ är att låta stenen stå inpackad i en våt filt och ett hölje av plast i flera timmar. Då mjuknar alger, lav och mossa, som går det går lättare att ta bort med en trä- eller plastspatel. Skölj alltid med rikligt med vatten efteråt.

På grovhuggna naturstenar av granit kan lav ge en

känsla av patina och ålder. Då kan det oftast räcka med att rengöra inskriptionen.

Om stenen är kraftig beväxt kan i vissa fall högtryckstvätt användas. Högtryckstvätt på granit och andra hårda bergarter är en bra och relativt snabb metod. Trycket ska anpassas efter behov och jetstråle ska inte användas. Strålen förs jämt över ytan, när lav och alger blir uppmjukade av vattnet försvinner de lättare. Det är viktigt att gå över stenen metodiskt och inte lämna mörkare eller ljusare stråk.

Förslagsvis görs denna rengöring varje år på vår eller höst när det är fuktigt och laven är uppmjukad. Rengöring går betydligt fortare om den utförs regelbundet. Observera att ingen högtryckstvätt bör göras på förgyllning eller annan dekor. Högtryckstvättning får inte heller göras på vittrade stenar med lösa bitar. Då bör istället rengöringen utföras varsamt. Ibland kan texten vara svår att tyda och förgyllning eller färg kan ha vittrat bort.

Om texten behöver rengöras, använd bara vatten och en mjuk borste. Undvik rengöringsmedel. Att själv måla i text eller förgylla så det blir snyggt är svårt. Minsta darning på handen syns direkt. Det blir därför bättre om man anlitar en van person.

Färg eller förgyllning kan vara baserad på olika ingredienser. Inför ommålning är det därför angeläget att veta vilket fabrikat som använts tidigare.

Vårdar av järn är en kategori för sig, som kräver kontinuerligt underhåll. Vid ommålning befrias järnet från rostbeläggning med stålborste. Därefter grundas järnet med mönja och strykes med linoljafärg. Lagningar bör anföras åt hantverkare eller konservator med erfarenhet av järnlagningar .

Generella förebyggande åtgärder

Följande punkter kan ses som en vägledning för en hållbar och skonsam skötsel av gravvårdar:

- Undvik att gå på liggande hållar då de spricker lätt.
- Kontrollera att stenen inte står löst. Efter varje tjällossning sker förändringar i marken.

- Vid rengöring använd borste och mycket vatten. Granitstenar kan gravrättsinnehavaren eller kyrkogårdspersonalen i regel tvätta själva. Däremot ska gravvårdar av mjuk bergart som sand- eller kalksten, rengöras i samråd med konservator.

- Sätt inte marschaller och ljus för nära eller ovanpå stenen och se till att de står i en stabil ljushållare med regn- och vindskydd. Värmen skadar stenen och stearinstänk och sot är svårt att avlägsna och måste skrapas bort med en trä- eller plastspatel. Porösa stenar är svårast att få rena. Kemiskt ren bensin kan användas.

- Metaller kan ge färgade misspyrdande oxidationer. Bäst är att isolera metallen med färg. Den gröna kopparoxiden är exempelvis ofta omöjlig att ta bort.

- Gravvårdar av järn rostar lätt och bör rostskyddas med linolja.

- Sten kan spricka på grund av rostiga, expanderande järn. När vatten kommer åt järnet rostar det och ger ökad volym. Äldre gravvårdar är ofta förankrade med järn. I första hand ska järnet bytas mot rostfri syrafast dubb. Om detta inte går bör järnet behandlas med rostskydd och skyddas från vatten.

- Låt inte gravplatsernas växtlighet bli för storvuxen och skuggar stenen så att alger, mossa och lav trivs.

- Generellt för alla gravvårdar gäller uppmärksamhet och största försiktighet med den maskinella utrustningen. Gräsklippare och trimmer kan lätt skada gravvårdarna. Kanterna är särskilt ömtåliga och kommer man för nära är det lätt ett hörn körs av. För att undvika skador kan markörer placeras i hörnen.

- Borsta stenarna rena från gräsklipp, som annars blir svårt att få bort och håller kvar fukt.

- Vid frågor, tveka inte att kontakta antikvarisk expertis eller konservator.
- Det kan vara kostnadseffektivt att anlita en konservator varje år som går igenom pastoratets samtliga kyrkogårdar.
- Ett informationsblad om gravvårdarnas skötsel till gravrättsinnehavarna underlättar fortsatt vård och bevarande.

Återanvändning

Flera av gravvårdarna på Nynäshamns kyrkogård har klassats som kulturhistoriskt mycket värdefulla. De är därför att betrakta som kyrkliga inventarier. Det innebär att de ska bevaras utan förändring på sina ursprungliga gravplatser. Det gäller även de ramkonstruktioner som omgärdar gravvårdarna. Övriga kulturhistoriskt intressanta gravvårdar kan i regel återanvändas varsamt inom respektive område så att kyrkogårdens karaktär bevaras.

Om gravvårdarna innehåller särskild kulturhistorisk information är emellertid kraven på aktsamhet högre. Den kan röra sig om inskriptioner och dekor som berättar om bygden och de lokalthistoriska sammanhangen, exempelvis genom titlar och gårdsnamn. I sådana fall bör inskriptionen bevaras genom att stenen vänds så att ny text kan inarbetas på stenens baksida eller sidor.

Om inte texten anses särskilt bevarandevärd utan det är snarare stenens utformning eller att den ingår i en arkitektonisk tidstypisk helhet, som gör den värdefull, kan stenens textplatta försiktigt huggas om. Stenen bör i regel stå kvar inom samma område eller kvarter med motsvarande tidsprägel. Ny inskription och dekor bör vara lik stenens tidsidentifikation.

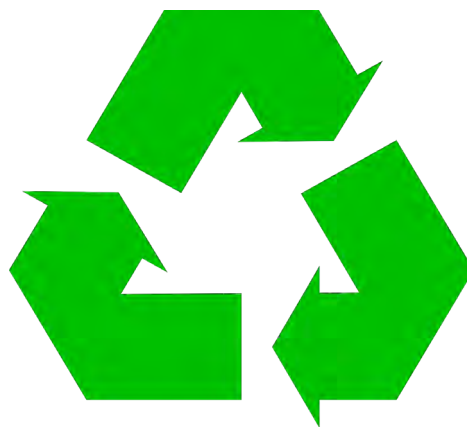
Återanvändning av gamla gravvårdar är ett ekonomiskt och miljömässigt hållbart sätt att utnyttja den kulturskatt som kyrkogården innefattar.

Att återanvända en gravsten är en stor miljövinst. En analys visar att tillverkningen av en ny gravsten från exempelvis Kina eller Indien kräver 7 gånger så mycket energi som att återanvända en sten. Bakom

de gamla stenarna ligger många timmars arbete både i att bryta och frakta stenen men sedan även att bearbeta och dekorera den.

Tyvärr saknas det ofta information om möjligheterna till återbruk, även om många gravstenar utrangerats och samlats i ett av kyrkogårdens hörn. I många fall finns det också ett inbyggt motstånd att ta över en äldre gravvård. Ett sätt att underlätta ett sådant beslut är att ta bort tidigare person-identifikationer eller att vända stenen.

För att man i framtiden ska veta att stenen är återanvänd rekommenderar Centrala Gravvårdskommittén (CGK) att en speciell symbol i form av recycling-pilar huggs in på sidan av gravstenen. Mer om detta och hur återbruk kan gå till, går att läsa i deras bok "Handledning för kulturhistorisk inventering" (2007).

Figur 55. Klassisk återvinningssymbol.

8. Källor

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), Riksantikvarieämbetet, Stockholm
 Lantmäteriet, Gävle
 Stockholms Stadsarkiv

Tryckta källor

Berglund, I., 1994, *Kyrkogårdens meditativa rum*.
 Bucht, E., (red), 1992, *Kyrkogårdens gröna kulturarv*.
 Hansson, H-E. et al. 2002. *Vård av gravstenar*. Riksantikvarieämbetet. (Även tillgänglig på www.samla.raa.se)
 Klintborg Ahlklo, Å, *Mellan trädkrans och minneslund. Svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990*.
 Olsson, P., 2012. *Ömse sidor om vägen: alléer och landskap i Skåne 1700-1900*.
 Ridderstedt, L., 2001, *En levande kyrkogård. Vandringar på den gamla kyrkogården i Uppsala*.
 Schnell, I. 1948. *Nynäshamns kyrka och Nynäs gårds kapell*. Sörmländska kyrkor 117.
 Sörensen, A-B., & M. Wembling. 2008. *Minnenas trädgård – om kyrkogårdens form och växter*.
 Theorell, A., & P. Wästberg, 2001. *Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar. Trädvård på kyrkogårdar*. Informationsskrift från Länsstyrelsen i Hallands län.

Nedladdningsbara källor

Centrala Gravvårdskommittén [CGK] (2007). Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar.
 Tillgänglig: www.svenskakyrkan.se/default.aspx?di=731282 [2011-01-24]
 Kristensen, L. (2010). Energianalys av gravstenstillverkning.
 Tillgänglig: http://stud.epsilon.slu.se/1731/1/l_kristensen_100828.pdf [2011-02-25]
 Bringéus, N.A. (u.å.). Gravvård. Nationalencyklopedin.
 Tillgänglig: <http://www.ne.se/lang/gravvard> [2011-01-26]
 Lapidarium (u.å.). Nationalencyklopedin.
 Tillgänglig: <http://www.ne.se/lapidarium/237758> [2011-01-26]
 Nordin, Hanna Vad händer med gravstenar på gravplatser där gravrätten sagts upp.
 Tillgänglig: www.stud.epsilon.slu.se